

JOSIP HORVAT

IVO SENJANIN USCOCCHORUM DUX

Josip Horvat

UDK: 949.713+886.2-91.09:929 IVO SENJANIN
Pregledni članak
Ur.:1975-06-12

Autor ovoga rada uspoređuje Kraljevića Marka i Ivo Senjanina u pogledu morala i odnosa prema kolektivu. Da bi problematiku bolje osvijetlio, autor opisuje uskočke ratove i način života Senjana u to teško doba kad je Hrvatska ratovala protiv Mlečana i Turaka, a usto se morala odupirati prisizanjima habsburgovaca i njihovih činovnika.

Osim Marka Kraljevića, nijedna ličnost iz prošlosti nije toliko zaokupila fantaziju našega naroda koliko Ivo Senjanin. Tri su stoljeća narodni guslari od jadranskih žala do balkanskih planina pjevali o njegovim podvizima, oplakivali njegovu sudbinu. To je najbolji dokaz koliko je on bio pristarao srcu naroda. I njegovi suvremenici i njihovi potomci zacijelo su u njemu gledali utjelovljenje svojih težnji, vidjeli u njemu ideal čovjeka-junaka, a možda osjetili u njemu i sliku svoga udesa, života ljudi koji su se na malome senjskom prostoru našli u historijskom ciklonu braneći posljednje pedlje svoje očevine. Velike su razlike između jednoga i drugog heroja narodnoga mita. To je posve prirodno. Diješe ih tri stoljeća. Svaki je od njih produkt drugog društva, drugih kulturnih i političkih utjecaja. Marko je sredovječni dinast na početku XIV. stoljeća, kraljevski sin, individualist, koji iznad narodnog sloja sam vlada scenom pjesama satkanih oko svoje ličnosti. Ivo Senjanin pučanin je na koncu XVI. i početku XVII. stoljeća, čovjek naroda, prvi među drugovima, ali uvijek nedjeljiv od svoje socijalne cjeline. Legendarni Marko Kraljević nestaje s pozornice kad se pojavio barut kao nova sila, koja-po sudu njegovu i njegova vremena-onemogućuje junaštvo: s puškom je svaka šuša dorasla maču najhrabrijeg junaka. Ivo Senjanin i uskoci dokazali su da junaštvo svladava i silu puščanog praha. Ali kao što se Marko

Kraljević našao pred nedokučivom novom silom, i Ivo Senjanin nagazio je na novog protivnika, moćnijeg od puške i topa: na evropsku kabinetsku diplomaciju, koja se tada prvi put javlja kao nevidljiva, svudašnja sila. Njoj nije bila dorasla snaga uskočkog kolektiva.

Ni o jednom junaku naše narodne pjesme nije sačuvano toliko podataka koliko upravo o uskočkom vojvodi Ivanu Vlatkoviću, koji je narodnom pjesniku poslužio kao model za konačnu sintezu uskočkog heroja Ive Senjanina. Senjske kule i utvrde i njegova luka pružale su odlično sklonište uskočkoj vojsci. Još danas se jedna sačuvana ulica Senja naziva Uskočkom ulicom.

Kada je Senj postao važan branič protiv Turaka, sagrađena je (1558) za ono doba moderna utvrda Nehaj, koja se do danas nije mnogo izmijenila. Uskočki ratovi fascinirali su ljude i dugo vremena pošto je izmaklo već tzv. herojsko doba. Uskočku legendu uskrsava August Šenoa u romanu **Čuvaj se senjske ruke**, Kranjčević pjeva **Uskočke elegije**, čak i Poljak Teodor Jež piše god. 1881. roman **Uskoci**.

U narodnoj je pjesmi Ivo Senjanin borac bez prijekora i mane. Pokreće ga druga etika. Marko je divlja priroda, vitez, ali i siledžija, katkad paktira s protivnikom, iz inata zna se poturčiti, čak ni bratska krv nije mu sveta. Ivo Senjanin i njegovi uskoci ne znaju što je kompromis. Dok Marko vodi individualnu borbu, uglavnom za svoju kraljevsku očevinu, Ivo Senjanin i drugovi imaju pred sobom ravnu liniju: oni brane narodni teritorij, čuvaju njegov opstanak kako bi ostali gospodari – svoji na svome. Dok je Marko samoživ junačina, uskoci su vezani drugarstvom, kojemu je lozinka: svi za jednoga a jedan za sve. Dok se Marko u borbi ne žaca od varke i nevjere, uskoci su fer u borbi i u kreševu i s najmržim dušmaninom traže ravnopravan boj, drže se viteškog kodeksa. Ni u kojem pak ciklusu narodna pjesma nije stvorila tako visoki kult materre kao uskočka. To je produkt rodovskog sistema, bratske zajednice, koju uistinu održava ženamati. Sva je uskočka osjećajnost predana materi. U pjesmi o smrti Ive Senjanina on ne preza pred skončanjem, briga mu je što više pošetjeti mater. Čitav uskočki ciklus pjesama prodahnut je duhom kavalirštine. Za njih je to bilo kobno jer njihovi protivnici nisu znali za viteštvo, nego samo za državni rezon, kojim vlastodržac–dinast opravdava svoj sebični interes.

RAT NA DVIJE FRONTE

Uskočki ratovi nisu trajali ni puno stoljeće. Počinju zapravo s padom Klisa 1537. i smrću Petra Kružića. Branitelji se Klisa sklanjaju u njegov senjski zavičaj stvorivši prve uskočke čelije. Potrajali su do 1612, kad je između Austrije i Venecije tzv. Bečki ugovor definitivno uglavljen kao mir u Madridu 1617. U tih 80 godina sažete su najteže obrambene borbe na hrvatskom području. Prvo s osvajačkim ofenzivama Osmanlijskog Carstva. Nakon toga se borbe pretvaraju u rat na dvije fronte: osim turske pojavila se fronta protiv Venecije.

Na kraju se pojavio i treći dušmanin sa sjevera: tiho licemjerno prodiranje habsburškog austrijskog germanstva na naš nacionalni teritorij. U tim je historijskim olujama iznenada stekao prvorazrednu strategijsku važnost Senj, još predrimsko, ilirsko naselje, koje je od rimskih vremena živjelo u političko-ratnoj zavjetrini, imajući tek lokalno, provincijsko značenje. Sad je iznenada Senj postao točka evropske politike. U taj grad, izrađen čudno kao dio velebitskog kraškog masiva, koji jedini još ima utrenikom stare rimske ceste vezu od mora do Podunavlja, na tromeđi austro-osmanlijsko-mletačkoj slegli su se ostaci boraca sa svih frontova. (Obrambeno grad leži odlično. S kopna ga osim tvrdih zidina brani i velebitski krš, s mora pak klima s opasnim vjetrovima.) Senj smatraju bazom svojih novih ofenzivnih pothvata, Čeljad je raznolika. Ispod Klisa umakli su oni koji su »uskočili« iz Bosne i Hercegovine, ima tu velebitskih pastira-nomada, ima izbjeglica s otoka i ispred mletačke vlasti, ima ljude iz starih hrvatskih plemena iz Like i Krbave. Toj masi ratničkoj prvu komandu daju Senjani.

Možda se još iz predrimskih vremena sačuvala tradicija gradnje specifičnih napadačkih i la-

kih brodova, »ormanica« u uskočkom govoru. Bile su to dugačke uske barke visoka oštra pramca i razmjerno široke krme, kao platforme. Sve su veslarice za 20 do 30 veslača, ujedno i boraca. One bez jedara. Ljudskom snagom sijeku i najburnije more. Stoljetno iskustvo plovidbe u burnim zonama izgradilo je posebnu taktiku. Uskočke veslarice operiraju upravo za sezona bura, kad su jedrilice onemogućene. Za takva vremena, kad sve bježi s pučine u zaklone kanala i zatona, iz oblaka valova pojavile bi se uskočke ormanice poput sablasti i napadale. Ili bi se pak nečujno privukle do sidrišta protivnika. Uskoci bi pobili brodske straže, ispeli se na brod, koji bi, zaplijenivši tovar, obično spalili. Ako napadaj ne bi posrećio, veslarice bi uzmaknule do obalnih plićina, dokle ih protivnik ne bi mogao slijediti. U krajnjem slučaju potopili bi barke pa ih ponovno digli iz plićine kad protivnik nestane.

Austrija i Venecija, tada saveznice protiv Osmanlija, shvatiše u prvom razdoblju uskočkih ratova važnost senjske pozicije i uskočke pomorske snage. Uskoci su uistinu njihova armada na Jadranu, koja je Osmanlijama zadavala veće jade od čitavoga mletačkog ratnog brodogradila. Zbog toga ih maze. Uskoci vrše i ratnu i trgovačku blokadu čitave istočne obale sve do Albanije. Plijene toware i Turaka i njihovih vazala Dubrovčana. No kad je oslabila turska opasnost nakon smrti Sulejmana II (1566) i poraza turske flote kod Lepanta (1571), uskočko vojevanje stjecajem prilika mora mijenjati frontu. Prvo Venecija počinje ulaziti u kompromise s Turskom. Venecija, trgovačka republika u polaganom propadanju, otkako se nakon otkrića Amerike težište svjetske trgovine pomiče na zapad, miri se s Turskom da spasi barem levantsko tržište. Kao drugi tvrdi gradovi na hrvatskom teritoriju, nakon mohačke bitke 1526. i Senj je za habsburšku vlast jedna od mnogih baza na stranom teritoriju. Na temelju pakta kakav je sklopljen na Cetinu 1527. teritorij pravno ostaje samosvojan, gospodar mu je sabor, za baze će Habsburzi pružiti vojnu i ekonomsku pomoć. »Pomoć« su uglavnom bili austrijski komandanti: oružja i municije davali su slabo, ekonomska je pomoć u novcu gotovo posve nestala. To se moralo osjetiti osobito u senjskom neplodnom kršu. Otkako se četuje, hrana ne dolazi ni s mora ni iz zaleđa, koje je u turskim rukama. Uskočka vojska živi od plijena. Kao što je prvo robila »sve zemlje careva«, odsad plijeni mletačke posjede. U toj akciji samoodržanja, otkad se Venecija izmirila s Turskom, mržnja postaje pokretač pothvata. Pogotovu otkad su uskoci 1596. vjerovali da će ostvariti san dviju generacija: odmazditi poraz pod Klisom god. 1537. Pod vodstvom Splićanina Ivana Albertija uskočka je vojska tada napala Klis, ali se morala povući poražena zbog mletačke nevjere.

Otada je uskočka mržnja na sve venecijansko neutaživa. Jedan od predvodnika senjskih uskoka u nesretnoj kliškoj ekspediciji bio je Ivan Vlatković. On je čovjek koji je poslužio narodnoj legendi za prototip Ive Senjanina. Tada još nije prvak uskočki. Po činu je od njega viši knez Martin Posedarski, vjerojatno odvjetak roda krbavskih knezova Karlovića. No Ivan Vlatković već je tada na glasu sa svoje neustrašivosti i tjelesne snage. Bit će da je podrijetlom negdje iz senjske okolice, vjerojatno s Velebita, jer ga dokumenti spominju kao predvodnika Krmpančana. Svakako je od djetinjstva živio u Senju, stekao viši čin u uskočkoj vojsci, jer pod njegovim vodstvom uskoci sudjeluju 1594. u osvajanju Petrinje. Nema podataka: ali je vjerojatno, da je pod komandom Posedarskoga i on, s bratom Mihom, sudjelovao u najsmionijem pothvatu što su ga uskoci izvršili protiv Venecije. Potkraj ožujka 1596. 500 je uskoka na 17 ormanica isplovilo iz Senja po najljućoj buri, udarilo na zapad izmakavši pažnji mletačkih snaga, koje su se zbog lošeg vremena vjerojatno zaklonile u zaljevu. U noći od 29. na 30. III. uskoci su stigli pred Rovinj, gdje je bilo usidreno više mletačkih i turskih brodova sa skupocjenim tovarom. Sred noći izvršen je na brodogradnju napadaj i zarobljen plijen u vrijednosti od 400.000 dukata. Uskoci su napali i mletačke ratne brodove, zarobili komandanta artiljerije i jednoga kapetana povevši ih sa sobom kao taoce. Ploveći na povratku uz Brionske otoke, napali su kod Fažane mletački brod **La Pigna**, orobili ga i spalili, kod Promontura uhvatili su jedan manji brod i na njemu zarobili rapskog

biskupa. Na Krk su stigli 2. IV, a 6. IV. u Novi, gdje su ih dočekali Vinodolci i Ledeničani s konjima, da prenesu plijen. U Novom su uskoci pustili na slobodu taoce i sutradan se vratili u Senj. Napadaj na flotu kod Rovinja bio je težak udarac za Mlečane. Nekoliko je mletačkih trgovačkih kompanija zbog gubitaka palo pod stečaj. Rovinjski je napadaj otvorio mletačko-uskočki rat. Čitava mletačka flota blokira obalu, bombardira Novi Vinodolski, ali usprkos mletačkoj premoći uskoci probijaju blokadu, koju vrši 18 galija i 20 oružanih barka s pomorskom pješadijom od 1000 ljudi. U veljači 1598. 18 uskočkih ormanica sa 700 uskoka i 70 senjskih »njemačkih puškara« (uistinu Hrvata u austrijskoj službi) izvršilo je prepad na Šibenik i tamošnju tursku okolicu.

Flota mletačkog admirala Bemba progoni ih, ali se uskoci sklanjaju kod Primoštena, a zatim kod Rogoznice i na povratku ponovno probijaju blokadu.

Usporedo s početkom neprijateljstva Venecija je povelu protiv uskoka veliku propagandističku kampanju. Prikazani su kao barbari, razbojnici, krvopije, pljačkaši, gusari. Za svim se tim skrivao strah, koji je iskovao krilaticu: »Iddio vi guardi dalle mani dei Segnani« (Bog vas očuvao senjske ruke). Za Veneciju je to i rat živaca, što se najbolje vidi po konstataciji tadašnjega zadarskog nadbiskupa Minucia, koji je zapisao da je borba između Venecije i uskoka nalik na boj između lava i komarca: komarac neprestano bode lava, koji mu ne može ništa unatoč svoj svojoj snazi. Rat se vodi do istrebljenja. Mlečani vješaju zarobljene uskoke na jarbole galija, četvero ih prikivaju uz vesla. Uskoci se drže u obrani nagonskoga ljudskog zakona: što drugi tebi čine, čini ti drugima.

PONOSAN RATNIK

Kad je snaga mletačkog lava malaksala, latila se Venecija diplomatske spletke. Traži sporazum s Austrijom. U Beču posreduje papinski nuncij, »da se iz nepodnošljive pustopašnosti Senjana ne porodi kakav teži poraz«. Austrija prima ponudu, hoće da izmiri račune s Venecijom kako bi mogla početi odsudni boj s protestantizmom u njemačkim zemljama. Približuje se time tzv. 30-godišnji rat. Sporazum bi dašto imali platiti uskoci. Venecija je odmah za mir, postavlja tek jedan uvjet – posvemašnju likvidaciju senjskih uskoka. Treba ih preseliti daleko na kopno a njihove ormanice spaliti. Premda još nije sklopljen mir između Austrije i Venecije, počinje likvidacija uskoka. U Senj je stigao 29. I. 1601. carski komesar grof Josip Rabatta. Već 2. II. smaknuti su svi viđeniji uskoci na čelu s knezom Posedarskim. Ivo Vlatković izbjegao je pokolju (bio je na četovanju sa svojom družinom negdje u gornjoj Hrvatskoj). Iste godine u prosinu uskoci su se pod vodstvom Ivinim vratili, jurišem zauzeli tvrđavu i odsječenu Rabattinu glavu istakli na prozor.

Idućih sedam godina Ivo Senjanin-Vlatković neosporni je gospodar jadranskih voda vraćajući Mlečanima miło za drago. Latinski ga izvori nazivaju »Uscocchorum dux« (vojvoda uskoka), njemački »Hauptman Khermbatom«. I pored nastavka uskočkog rata pod vodstvom Ive Vlatkovića i nakon pogibije Rabattine nastavljeni su austro-mletački pregovori. Možda bi i bili prestali napadaji uskoka protiv Venecije da je habsburška Austrija plaćala uskočku vojsku. Mali je rat trajao i dalje nesmanjenom žestinom: čak pod Mletke su doprle uskočke ormanice. Negdje 1609. primio je Ivo Senjanina u Grazu nadvojvoda Ferdinand. Nakon neuspjeha politike jakе ruke Habsburzi se utječu diplomatskim varkama. U Grazu je vjerojatno bilo Ivi Vlatkoviću zajamčeno da će biti isplaćena sva stara dugovanja jer se on obvezao da će sa svojom uskočkom vojskom i podređenima »ličkim komandantima« (dokaz da mu se vlast protegla i na dio Like) prestati da uznemiruje »podanike papinske države, kao i Mlečane, Dobrinjane, Turke, Židove, uopće svaku narodnost, ma kako se nazivala«, zajamčivši to čašću, položajem, glavom, ženom i djecom. Sporazum je sastavljen napismeno, Ivo je na nj udario svoj pečat.

Ivo se u svemu držao, sporazuma. No s habsburške strane nisu izvršena obećanja. Možda je

sad uskocima puklo pred očima da je čitav sporazum samo podvala, zacijelo su i nanjušili da se između Venecije i Austrije pletu niti iz kojih se za njih plete konopac. Oskudica je u Senju bila dnevna pojava otkako su obustavljeni napadaji i ponestalo plijena, i teško da je Ivo mogao svojoj vojsci dokazati potrebu mirovanja.

U siječnju 1611. odmetnule su se dvije ormanice i napale Poreč, istodobno je izvršen prepad na tursko područje, odakle je dopremljeno 300 goveda i konja. Kad je pak Ivo s bratom Mihom pošao na Trsat, neke su uskočke čete oplijenile područje oko Voloskoga, Lovrana i Kastva (Opatija je tada samo crkvice s nekoliko kuća). Bio je to prvi uskočki napadaj na teritorije pod habsburškom vlašću. Zbilo se to kad su se austro-mletački pregovori nalazili u završnoj fazi. Zbog toga je uslijedio odlučan udarac.

Negdje u drugoj polovici 1611. dopali su, na nepoznat način, Ivo Vlatković i brat mu Miho u ruke krajiške komande. U okovima su otpremljeni u Karlovac. Cilj je jasan – trebalo je uskočke svakako lišiti njihova predvodnika. Nadvojvoda Ferdinand poslao je 14. VII. 1612. u Karlovac sudu uputu da se Ivanu Vlatkoviću ima glava odrubiti mačem. Nakon proglašenja osude Ivo Vlatković je podnio molbu za pomilovanje. Molba je pisana njemački, u njoj se on naziva »ubogim uhvaćenim hrvatskim ratnikom« (arm̃er gefangener Crawatischer Kriegsdienstmann). Molba ne odiše poniznošću. Ponosno u njoj nabraja svoja ratna djela. Da ga ni smrtna osuda ni-

Sl. 45. – Oslobođenje Antuna Milanovića, uskoka iz Duvna, pobratima Ive Senjanina (prema studiji K. Krekovića)

je upokorila, da se nije nadao milosti, govori to što na koncu za pomilovanje izaziva prokletstvo na glave onih koji su protiv njega spletkarili te mu onemogućili da kaže istinu pred sudom. Na originalu molbe Ive Vlatkovića stoji napomena: »Stavlja se ad acta, prekasno stigla 25. VII. 1612.«!

Kakav je odjek izazvala pogibija Ive Senjanina u Senju, opisao je narodni pjevač u obliku sna što se prisnio njegovoj majci. Ona je prisnila:

Da je Senje tama popanula,
Da se vedro nebo prolomilo,
Sjajni mjesec pao na zemljicu,
Na Ružicu nasred Senja crkvu,
Da su zvijezde kraju pribjegnule,
A Danica krvava izljugla,
A kuka joj tica kukavica...

A možda Senjani nisu mogli ni povjerovati da je Ivo poginuo.

Narodni pjevač neće da zna da mu je u Karlovcu odsječena glava – u pjesmi Ivo pogiba od rane koju je zadobio »u zemlji Taliji«. Svakako je ostavio potomstvu svjedočanstvo da se znalo gdje je zaključena osuda Ivi Senjaninu. Ubrzo nakon smaknuća u Karlovcu potpisan je u Beču sporazum između Venecije i Austrije.

IVO SENJANIN USCOCCHORUM DUX

Zusammenfassung

Der Verfasser dieses Artikels bespricht die Helden unserer Volksdichtung und vergleicht Marko Krajević und Ivo Senjanin. Marko ist Individualist und Ritter, aber auch Gewalttäter. Ivo ist dagegen ein ehrlicher und rechtschaffener Mensch, er ist Teil des Kollektivs und verhält sich immer nach dem ritterlichen Kodex.

Um die Problematik der Uskokken besser zu erklären, beschreibt der Autor die Uskokker Kriege und die Lebensweise der Uskokken zu diesen schweren Zeiten als Kroatien gegen Venezianer und Türken kämpfte und sich dazu dem Eingreifen der Habsburger entgegensetzen musste.